

Пристінська М. С.,
вчитель початкових класів
спеціалізованої школи № 118 «Всесвіт»
з поглибленим вивченням європейських мов

ВРАХУВАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНИХ ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ

У статті автор обґрунтовує важливість врахування індивідуальних психофізіологічних особливостей дітей 6 – 9-річного віку в навчально-виховному процесі та описує особливості вибору форм, методів, засобів навчання відповідно до індивідуальних особливостей молодших школярів, які допомагають здійснити індивідуалізацію навчання.

Ключові слова: *молодий школяр, психофізіологічні особливості, навчально-виховний процес.*

Постановка й обґрунтування актуальності проблеми. У Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року визначено, що ключовим завданням освіти у ХХІ столітті є розвиток мислення, орієнтованого на майбутнє, «перехід від суспільства знань до суспільства життєво компетентних громадян». Головною умовою інноваційних змін у системі загальної початкової освіти є впровадження компетентнісного та особистісно зорієнтованого підходів до навчання, виховання і розвитку школярів.

На думку В. Г. Кременя, «слід максимально наблизити навчання і виховання кожної дитини до її сутності, здібностей та особливостей. Цей принцип має бути визначальним при

проведенні будь-яких змін в освіті. Бо саме він дозволить досягти найвищої якості освіти і, що надзвичайно важливо, не всупереч природі кожної дитини, а завдяки її пізнанню й розвитку».

Мета статті – розкрити психофізіологічні особливості молодших школярів та обґрунтувати необхідність їх врахування в навчально-виховному процесі початкової школи.

Виклад основного матеріалу. Глибокий сенс самої назви «початкова школа» зумовлює особливу роль цієї ланки та особисту відповідальність педагога за якість результатів. В цьому віці визріває та формується навчальна діяльність, як інструмент, яким дитина обов'язково повинна оволодіти. Цей вік дуже багатий на свої ресурси, які треба своєчасно виявити і розвинути. Тут неприпустимий педагогічний брак, тому що без міцних початкових знань подальша якісна освіта виглядає дуже сумнівно.

Навчаючи своїх маленьких школярів, я постійно прагну, щоби вони мали міцні знання та вміли застосовувати їх в повсякденному житті. Для цього використовую на уроках різні види робіт, впроваджую новітні технології та методики навчання. Але досить часто доводиться спостерігати, що мотивовані та старанні учні мають серйозні проблеми з навчанням. Неуспіхи в школі формують у них негативне ставлення до навчання. У мене регулярно виникають питання:

- Чому дехто з дітей слухає, але не чує мене?
- Чому один і той самий навчальний матеріал учні сприймають по-різному?
- Чому деякі школярі, навіть зрозумівши новий матеріал, не можуть застосувати його на практиці?
- Чому різні форми роботи діти сприймають по-різному і, відповідно, мають різні результати?

Відомо, що психічні процеси є функцією мозку. Навчання – це складна пізнавальна діяльність, яка відбувається при взаємодії різноманітних мозкових структур. Своєчасність освіти та повноцінність функціональних систем є психофізіологічною основою найвищих психічних функцій, психічних форм діяльності та успішного навчання дитини. Процес психічного розвитку молодшого школяра повинен спиратись на гармонійну відповідність між психофізіологічними можливостями дитини та вимогами соціуму. Основи знань закладаються в молодшому шкільному віці, згаяне в цей період дуже важко поповнити в майбутньому.

Питання про використання нейропсихологічних та психофізіологічних знань в діяльності загальноосвітніх шкіл вперше було поставлено нейропсихологами А. Р. Лурією та Л. С. Цветковою в 60-х роках минулого століття. Т. П. Хрізман виділила науковий напрямок – нейропедагогіку, яка враховує вікову динаміку психофізіологічних особливостей дітей у навчальному процесі.

Мій педагогічний досвід врахування індивідуальних психофізіологічних особливостей молодших школярів у навчально-виховному процесі базується на дослідженнях А. Л. Сиротюк, Говарда Гарднера, М. Гріндера, М. А. Павлової, О. В. Кочерги, А. Д. Цимбалару. Цими науковцями було встановлено, що організація навчально-виховного процесу має ґрунтуватись на врахуванні основного каналу сприйняття інформації, домінуванні певної півкулі головного мозку й відповідного стилю навчальної діяльності дітей. Педагогічна інтерпретація цих індивідуальних особливостей школярів зумовлює певну організацію навчально-виховного процесу, добір об'єктів та завдань.

За психофізіологічними особливостями можна виділити такі групи молодших: візуали, аудіали, кінестетики.

Візуали здобувають інформацію переважно за допомогою зору (через образи, слово, текст). Діти цього типу реагують на яскравість, розмір, фактуру, форму й симетрію/асиметрію, колір, його насиченість, чистоту тощо. В роботі з дітьми цієї групи:

- для кращого засвоєння теми креслимо кольоровими олівцями або фломастерами схеми, таблиці;
- опрацьовуючи словникові слова, створюємо малюнок до кожного слова, на який «заселяємо» орфограму, виділяючи її яскравим кольором, збільшуючи її розмір, а для швидкого пригадування правильності написання певного слова пропонуємо діткам пригадати малюнок, який вони створили і орфограму, яку на нього «заселили»;
- вивчаючи вірші, зашифровуємо їх у малюнках-іконках, які діти створюють власноруч, спираючись на свій власний досвід;
- на уроках читання діти розповідають, що вони побачили, слухаючи новий текст (так, слухаючи «Книголюбку» В. Лучука діти побачили гарненьку дівчинку невисокого зросту з руським коротеньким волоссям, великими блакитними очима, кирпичним носиком, у рожевому платтячку, яка сидить на дивані; навколо неї розкладені різноманітні книжки), малюють словами або олівцями головного героя, яким вони його уявили;
- вивчаючи таблицю множення, кожний приклад записуємо кольоровим фломастером на окремій картці: з одного боку приклад, з другого – відповідь, для різних прикладів – різні кольори;
- візуалізуємо слова та правила, уявляючи їх або уявно зображуючи їх на стінах, стелі, вікні, підлозі;

- застосовуємо малюнковий план уроку, завдання даємо переважно у вигляді інструкцій, алгоритмів;
- використовуємо інтерактивну дошку, відео фрагменти, репродукції, плакати.

Щоб зробити зауваження візуалам, достатньо похитати головою або погрозити пальцем.

Аудіали сприймають інформацію переважно через слуховий канал. Краще сприймають почуте, або висловлене вголос самим. Реагують на темп, силу звуку, ритм, тембр, інтонації. В роботі з дітьми цієї групи:

- правила озвучуємо кілька разів: я, всі разом, 3 – 4 учня самостійно; коли хтось відповідає, аудіалів прошу повторити те, що сказав товариш;
- на уроках читання застосовуємо фоновий музичний супровід та звукові ефекти (шум лісу, моря, вітру, пташиний щебет);
- використовуємо медико-педагогічну технологію «ПіснеЗнайка»;
- для вдосконалення техніки читання рекомендуємо учням записувати на диктофон текст, який читають, а потім використовувати його для самоперевірки;
- послухавши новий текст, просимо дітей розповісти, що вони почули (так, слухаючи вірш Я. Щоголіва «Осінь», діти говорять, що почули курликання журавлів, стукіт дятла, шум вітру, дзижчання бджіл і т. ін.);
- застосовуємо багаторазове промовляння вголос, коментоване письмо, обговорення, дискусії (подобається, не подобається, чому), читання завдань та текстів пошепки.

Зауваження аудіалам робимо пошепки, іноді достатньо: «Ш-ш-ш-ш ...».

Кінестетики сприймають інформацію через рухи рук, ніг, дрібну моторику. Роботу з дітьми-кінестетиками організовуємо так:

- вірші вивчаємо, супроводжуючи слова певними жестами та рухами;
- використовуємо вправи з м'ячем, наприклад «Гаряча картопля», коли діти мають послухати запитання, зловити м'яч та швидко кинути його назад, давши відповідь;
- правила зображуємо у вигляді кольорових малюнків або схем;
- залучаємо дітей до демонстрації дослідів, під час театралізації художніх творів;
- для кращого запам'ятовування орфограм в словникових словах виготовляємо ці слова з пластиліну, дроту, викладаємо з бісеру, фольги чи крупи;
- вивчаючи алфавіт та цифри, діти виготовляють кожную букву (цифру) із різного матеріалу, а кожний урок навчання грамоти розпочинаємо з обведення букви пальчиками почергово лівої або правої руки;
- на уроках читання діти розповідають, що вони відчували, послухавши новий текст (наприклад, після прослуховування вірша Л. Костенко «Вже брами літа замикає осінь» мої кінестетики відчували подих вітру, краплі дощу у себе на обличчі, аромат осіннього листя, легку прохолоду і т. ін.);

Діти-діячі часто під час уроку крутять у руках якийсь предмет (ручку, олівець, гумку) – це допомагає кращому запам'ятовуванню. Тому для них ми виготовили спеціальні картки, які відрізняються на дотик (із фольги, наждачного паперу, хутра тощо), я рекомендую їм торкатись певної картки під час вивчення нової теми, а для того, щоб діти швидше пригадали, пропоную їм відчутти цю тему і згадати, якою вона

була на дотик; плескання в долоні й тупотіння ногами застосовуємо як реакцію на правильні чи неправильні твердження; утворюємо живі цифри, літери, слова, діти «перетворюються» на тварин або рослин, розповідають, що вони відчують.

Висловлюючи зауваження або побажання кінестетику, торкаюся його плечей, погладжую по голівці чи спині.

Враховуючи домінуючу півкулю головного мозку, дітей поділяють на лівопівкульних, правопівкульних і рівнопівкульних.

Згідно з новою теорією, права півкуля біологічна (видова), а ліва – соціокультурна (етнічна). Тоді можна припустити, що «ступінь лівопівкульності» (Л / П) у онтогенезі з віком має зростати. Сучасна школа переоцінює роль лівої півкулі та логічного мислення в становленні мисленнєвої діяльності дитини, тоді як правопівкульні – інтуїція, ритм, створення образів, на жаль, недооцінюються, хоча й відомо, що саме права півкуля пов'язана з розвитком творчого мислення дитини. У зв'язку з цим провідні нейропедагоги зазначають: «потрібно застерегти школу від лівопівкульного навчання. Воно виховує людей, не здатних до реальних дій в реальній ситуації» (Н. Н. Трауготт); «навчаючи ліву півкулю, ви навчаєте тільки ліву півкулю. Навчаючи праву півкулю, ви навчаєте весь мозок!» (І. Соньєр).

Дитина з домінуючою лівою півкулею схильна до формального навчання, настирлива, відповідальна. Надає перевагу індивідуальному навчанню. Здатна сидіти за письмовим столом тривалий час. Добре виконує шкільні завдання.

Основна сфера спеціалізації лівої півкулі – логічне мислення. Донедавна лікарі вважали цю півкулю домінуючою, однак фактично вона домінує тільки при виконанні таких

функцій, як обробка вербальної інформації; аналітичне мислення; буквальне розуміння слів; послідовне мислення; математичні здібності.

Логічний та аналітичний підходи, які необхідні для вирішення математичних завдань, також є наслідком роботи лівої півкулі мозку. Вона ж здійснює контроль за рухами правої половини тіла. Коли учень піднімає праву руку, це означає, що команда її підняти надійшла від лівої півкулі мозку.

Дитина з домінуючою правою півкулею любить неяскраве світло і тепло. Не може довго сидіти без руху. Віддає перевагу груповому навчанню. Любить рухатися, торкатися предметів і брати їх. Основною сферою спеціалізації правої півкулі є інтуїція. Зазвичай, її не вважають домінуючою. Вона відповідає за виконання таких функцій: обробка невербальної інформації в символах та образах; паралельна обробка інформації (права півкуля може одночасно опрацьовувати багато різнопланової інформації, здатна бачити проблему в цілому, не застосовуючи аналіз); просторова орієнтація; музикальність; розуміння метафор і результатів роботи чужої уяви; відповідає за художні здібності; почуття та емоції; контролює рухи лівої половини тіла.

У правій півкулі розташовані центри почуттів, ірраціонального мислення, освоєння простору, кольорів, музичних звуків, психомоторики.

Рівнопівкульні аудіали, візуали та кінестетики мають однаково розвинені ліву та праву півкулі.

Висновок. Учитель повинен мати гнучкий стиль викладання, який включає безліч поведінкових реакцій, які б впливали на зорову, аудіальну та кінестетичну сенсорні системи. Тільки впливаючи на різні сенсорні системи, змінюючи тон голосу та модальність вживаних слів, вираз обличчя, жести, викликаючи

певні емоції та хвилювання, можна досягти взаєморозуміння та особистісного контакту з кожним учнем.

Урахування індивідуальних психофізіологічних особливостей молодших школярів в навчальному процесі сприяє ефективному засвоєнню ними програмового матеріалу, сприяє успішному особистісному розвитку, що є запорукою якісної початкової освіти.

Джерела

1. Актуальные проблемы нейропсихологии детского возраста / Под ред. Л. С. Цветковой. М., 2001.
2. Антощук Є. В. Учимся запом'ятовувати і пригадувати. Швидка педагогічна допомога від української школи ейдетики «Мнемозина». – К.: Вирій, 2007.
3. Гриндер М. Исправление школьного конвейера. Нью – Йорк, 1989 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.koob.ru/grinder_michael/righting_the_educational_conveyor
4. Кочерга О. Психофізіологія творчості дітей / Олександр Кочерга. – К.: Шк. світ, 2011. – 128 с.
5. Кочерга О. Психофізіологія мозку дитини: асиметрія півкуль. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ippo.org.ua/index.php?id=1274&option=com_content&task=view
6. Сиротюк А. Л. Нейропсихологическое и психофизиологическое сопровождение обучения. – М.: ТЦ «Сфера», 2003.
7. Сиротюк А. Л. Обучение детей с учетом психофизиологии. М., 2000.

8. Сиротюк А. Л. Коррекция обучения и развития школьников. М., 2001.
9. Цветкова Л. С. Методика нейропсихологической диагностики детей. М., 2000.
10. Цимбалару А. Педагогічна інтерпретація індивідуальних особливостей молодших школярів у процесі взаємодії з об'єктами шкільного середовища / Анжеліка Цимбалару // Завуч. – 2012. – № 11.
11. Шанина Т. Е. Упражнения специального кинезиологического комплекса для восстановления межполушарного взаимодействия у детей и подростков: Учебное пособие. М., 1999.

В статье автор обосновывает важность учета индивидуальных психофизиологических особенностей детей 6 – 9-летнего возраста в учебно-воспитательном процессе и описывает особенности выбора форм, методов, средств обучения в соответствии с индивидуальными особенностями младших школьников, которые помогают осуществить индивидуализацию обучения.

Ключевые слова: младшие школьники, психофизиологические особенности, учебно-воспитательный процесс.